

KULTURNOUMETNIŠKO DELOVANJE SLOVENCEV V SLOVANSKIH DEŽELAH DO ZAČETKA PRVE SVETOVNE VOJNE

Irena Gantar Godina

COBISS 1.O2

Slovenci so začeli odhajati v slovanske dežele že davno pred izseljevanjem v dežele preko Atlantika ali v nekatere države zahodne Evrope. Slovanske dežele nika- kor niso bile tipične dežele izseljevanja, tudi kasneje ne, npr. v obdobju najmočnejše- ga vala izseljevanja v 19. in v začetku 20. stoletja. Ker niso bile tipična destinacija, tja tudi niso odhajali množično. Predvsem so bile to dežele, ki so spadale v širši okvir skupne države, habsburške monarhije. Odhajali so tudi v druge slovanske dežele, na primer v Rusijo in Srbijo, seveda ne množično.

Slovenski umetniki so začeli v te dežele odhajati že v 16. stoletju, ko so jih v to prisilile tudi verske razmere. Najprej so se izogibali protestantizmu in odhajali v bolj katoliško okolje, npr. Jakob Gallus, Mihael Restel, jezuiti, ki se do 1593 niso mogli šolati na Slovenskem. Kasneje, ko je prevladala protireformacija, so odhajali v okolja, kjer je bil protestantizem še živ. Na eni strani so se torej izognili verskim sporom, na drugi pa so prišli v kulturno razvitejša okolja, npr. v evangeličanski licej v Pragi, današnje Slovaško ipd. Tudi v 17. in 18. stoletju je nekaj slovenskih umetnikov in izobražencev delovalo v teh deželah, toda največ spodbud in navdiha za odhod v te dežele so dobili ob koncu 18. stoletja, ko se je začelo in poglobljalo sodelovanje slo- venskih izobražencev, predvsem jezikoslovcev, s slovanskimi, predvsem češkimi izobraženci.

Ena pomembnih značilnosti odhajanja v te dežele je, da so odhajali predvsem posamezniki, ki sprva niso nameravali ostati tam, marveč so svoj odhod načrtovali le kot začasen. Potovali so neorganizirano, za pot niso potrebovali »agenta«, saj so potova- li individualno, brez družine. Na pot so jih vodili vsakovrstni motivi, verjetno še naj- manj ekonomski. Med pomembnimi motivi je bil prav gotovo ta, da doma marsikje niso imeli pravih možnosti za širšo uveljavitev svojih talentov, svojih sposobnosti in hkrati tudi gmotnih pogojev ne. Šlo je torej predvsem za iskanje boljših ustvarjalnih razmer oz. predvsem boljših možnosti ustvarjanja, študija in izpopolnjevanja. Edina institucija, ki je organizirala nekaj selitev v te dežele, je bila cerkev, tako katoliška kot protestantska. Na eni strani je spodbujala širitev in poglobljanje katolištva oz. prote- stantizma, bili pa so tudi primeri, da je tja poslala kakega izobraženca tudi kazensko. Lep primer je Martin Kuralt, ki je bil poslan v Lvov, kjer je ostal do leta 1809, ko so ga ponovno premestili, tokrat v Olomouc. Tam je ostal vse do ponovne vzpostavitve avstrijske oblasti do leta 1815. Od leta 1815 do smrti, leta 1823, pa je moral živeti v Mirovu.

Kasneje, v 19. in začetku 20. stoletja, je katoliška cerkev spodbujala slovenske študente za študij v slovanskih, toda bolj katoliških okoljih, npr. na Poljskem, predvsem v Krakovu.

V premeščanje in preseljevanje izobražencev se je po letu 1848 vmešala tudi država, ki je vse do 1860 organizirala, ali bolje, prisilila slovenske kulturne delavce, izobražence in umetnike, ki sicer niso nameravali iskati zaposlitve zunaj ožje domovine, da so se zaposlovali na Hrvaškem. Po letu 1878, po aneksiji Bosne in Hercegovine, pa je na to področje pošiljala predvsem tehnične strokovnjake.

Največji individualisti so bili tisti slovenski izobraženci, ki so se odločili za odhod v Rusijo. V 60. letih 19. stoletja je ruska država reformirala šolstvo in zato potrebovala veliko gimnazijskih profesorjev, predvsem predavateljev klasičnih jezikov. Slovenci se za odhod v največjo slovansko državo niso odločili le zaradi takrat močnih prosllovanskih in rusofilskih čustev, marveč tudi zaradi slabih plač, ki so jih imeli v Avstriji. Ruska država pa jim je ponujala bistveno boljše plačilo. Ni jih bilo malo, ki so tam ostali, si ustvarili družino, se povsem asimilirali in celo prestopili v pravoslavno vero. Matična država na ta odhajanja ni gledala s simpatijami, jih pa tudi ni ovirala.

V 19. stoletju je tudi v Srbiji potekala akcija, z današnjim jezikom rečeno propagandna, s katero so tja vabili izobražence različnih strok. Za odhod v Srbijo se ni odločilo veliko Slovencev, nekaj - različnih poklicev - pa jih je vendarle odšlo; na primer glasbenik Davorin Jenko, ali družina Ribnikar, ki je izdajala oz. še izdaja dnevnik *Politika*.

Sicer pa so se simpatije in interes za sodelovanje s slovanskimi državami poglobljali skozi celotno 19. stoletje. Na eni strani zaradi že omenjenega vse tesnejšega sodelovanja izobražencev in kulturnikov, na drugi pa zaradi vse močnejšega pritiska nemške ideologije, ki je za Slovence pa tudi za druge slovanske narode v monarhiji postajalo vse bolj moteče. To je bil torej čas, ko se je vedno več Slovencev odločalo za študij ali delo v Slovincem prijaznejšem slovanskem okolju, na Češkem ali Poljskem. Prihod slovenskih študentov po letu 1882, po ustanovitvi češke univerze v Pragi, je bil že bolj organiziran, seveda ne s strani države, marveč raznih skupin, ki so se zavzemale za študij Slovencev na slovanskih univerzah.

Organizirano društveno sodelovanje med slovenskimi kulturniki, umetniki in znanstveniki v teh deželah se je začelo razmeroma pozno. Bilo je tudi bistveno drugačno kakor delovanje slovenskih izseljenskih društev v »pravih« oz. tipičnih deželah izseljevanja. Vzrokov je bilo več: na eni strani individualizem, njihova raznolika dejavnost in dejstvo, da so se razmeroma hitro vključili in vživeli v tamkajšnje vsakdanje življenje. Veliko si jih je ustvarilo tudi družino. Ti niso živeli na obrobju družbe, niso se morali boriti za preživetje in niso opravljali (naj)slabše plačanih del; ravno nasprotno, delovali so v svoji stroki oz. poklicu. V okolju, kjer so živeli, so bili cenjeni kot umetniki, znanstveniki ipd. Zato so se v glavnem »dobivale« oz. sodelovale neformalne skupine; družili so se deloma zaradi domotožja deloma zaradi podobnega dela ipd. Družili so se predvsem zaradi podobnih razmišljanj: enakomisleči, liberalci z liberalci, katoliki s katoliki, socialisti s socialisti.

Slovenski izobraženci in umetniki v slovanskih deželah niso ustanavljali kulturnih društev, ki bi jih povezovala kot obramba pred vplivi okolja, ali društev, ki bi imela namen ohranjati nacionalno identiteto in spodbujati ohranjanje slovenskega jezika, saj to v tem okolju ni bilo ogroženo. Društva, ki so jih v teh deželah ustanavljali Slovenci, so imela povsem drugo vlogo, drugo funkcijo, ki pa je postala pomembna šele potem, ko so začeli prihajati slovenski študentje bolj množično. To so bila predvsem študentska društva; prvo je leta 1901 ustanovil Franjo Tomšič, strokovnjak za železnice, ki je bil zaposlen v Pragi. Osrednja dejavnost teh društev je bila predvsem pomoč študentom ob prihodu v novo okolje, pri iskanju stanovanj, štipendij, pomoč pri študiju ipd. Bila pa so tudi okolje, kjer so se porajale ideje, kako delovati v korist izboljšanja kulturnih, gospodarskih in političnih razmer na Slovenskem. Med temi je bilo veliko takih, ki so bili simpatizerji slovanske ideje in sodelovanja, so pa v to vključevali tudi jugoslovansko idejo. Z idejo kulturnega sodelovanja z južnoslovanskimi narodi so se največ ukvarjali Slovenci, ki so živeli na Češkem in Hrvaškem, medtem ko so bili tisti, ki so živeli med Poljaki, do tovrstnih idej skeptični ali pa jih sploh niso upoštevali. To torej niso bila klasična kulturna društva, so pa posredno delovala tudi kulturno; ta kulturna dejavnost je bila namenjena predstavitvi slovenske umetnosti in kulture gostiteljem, Čehom oz. Poljakom. Tako so organizirali kulturne dneve, npr. Prešernov dan ali dan slovenske literature ipd.; prireditve, na katerih so se zbirali večinoma študentje iz slovanskih dežel. Seveda so bile te prireditve tudi »demonstrativne«, t.j., imele so namen pokazati in dokazati Nemcem, da imajo tudi Slovani v Avstriji svojo visoko kulturo in umetnost.

Z nastankom novih držav leta 1918 so se razmere v mnogočem spremenile. Slovenci so že naslednje leto dobili svojo univerzo, s Hrvaško so bili v skupni državi, stiki in sodelovanje z drugimi slovanskimi državami pa so od tedaj dalje postali stvar meddržavnih dogovorov. Dejavnost Slovencev v teh državah, izjema je sovjetska Rusija, se je še bolj razmahnila na literarnem in jezikoslovnem področju, prav tako pa še na mnogih drugih področjih, o čemer nam pričajo mnoge razstave, gostovanja glasbenikov, gledališč, likovnikov idr.

LITERATURA

- Urbančič, Boris: Češko-slovenski kulturni stiki, Mladika, Ljubljana 1991.
- Keršič-Svetel, Marjeta: Češko-slovenski stiki med svetovna vojna, Zbirka Zgodovinskega časopisa 14, Ljubljana 1996.
- Čurkina, Iskra: Rusko-slovenski kulturni stiki, Slovenska Matica, Ljubljana 1995.
- Rozman, Andrej: Slovaško-slovenski odnosi, Enciklopedija Slovenije, MK, Ljubljana 1997.
- Štefanova, Rozka & Jež, Niko: Poljsko-slovenski stiki, Kulturni odnosi, Enciklopedija Slovenije, MK, Ljubljana 1995.

- Gantar Godina, Irena: Slovene students in Central and Eastern Europe up to 1918, Dve domovini/Two Homelands 7, ISI ZRC SAZU, Ljubljana 1996.
- Gantar Godina, Irena: Slovenes and Czechs: An Enduring Friendship, Slovene Studies, Edmonton 1995 (1998).
- Gantar Godina, Irena: Slovensko-češki odnosi do 1918, V: Samostatný stát mezi většími sousedy - podnět pro slovinskou politiku a kulturu. Narodni knihovna České republiky, Slovanska knihovna, Praha 1999.

SUMMARY

THE CULTURAL-ARTISTIC ACTIVITY OF SLOVENES IN SLAVIC COUNTRIES UP TO WWI

Irena Gantar Godina

The cultural-artistic activity of Slovenes in Slavic lands, which were not the most typical emigrating destination of that time, is characteristic for its at least two expressive particularities; the first being the fact that their professional work would all through intertwine with their cultural-political activity. First of all the Slovenes, at least the majority of them no matter where they were, were aware of the necessity of a national-conscious activity and reciprocal cooperation abroad as well. The second characteristic is the fact, that the central carriers of activity and cooperation in those countries were mainly individuals while it was the Church that performed as an organised institution. The contribution thus focused on giving an outline of the activities of individuals, among which writers, philologists and artists prevailed. Witnessing that fact are translations of literature, scientific texts, published grammars, dictionaries and similar, while there were among them only few technicians and economists.